

Het nucleaire jaar 2007

KO COLIJN*

Op 17 januari 2007 werden de wijzers van de *Doomsday Clock*, het symbool voor de nucleaire toestand in de wereld, plechtig twee minuten vooruitgeschoven naar vijf voor twaalf. De klok is het icoon van *The Bulletin of the Atomic Scientists*, dat de zesde verschuiving sinds het eind van de Koude Oorlog redactioneel begeleidde met de woorden: "We stand at the brink of a second nuclear age. Not since the first atomic bombs were dropped on Hiroshima and Nagasaki has the world faced such perilous choices."¹ De Noord-Koreaanse atoomtest, de duistere ambities van Iran, de hernieuwde belangstelling van de Verenigde Staten voor het militaire nut van atoomwapens, het falen van pogingen om nucleair materiaal adequaat te beveiligen en de aanhoudende aanwezigheid van meer dan 25 duizend atoomwapens in de arsenalen van de Verenigde Staten en Rusland "zijn symptomatisch voor het mislukken van het vinden van een oplossing van de problemen die zijn veroorzaakt voor de meeste vernietigende technologie op aarde," aldus het *Bulletin*.²

Als uitgangspunt voor deze bijdrage over de ontwikkelingen met de betrekking tot de kernwapens kies ik een van de artikelen die het jaarlijkse moment van herdenking van de atoombomben van Hiroshima en Nagasaki in 1945 stevast pleegt voort te brengen. De cynicus zou bijna zeggen: gelukkig dat die herdenking nog in ere wordt gehouden, want verder lijkt de kernwapenproblematiek sinds het einde van de Koude Oorlog nogal weggedrongen.

Ten onrechte, want hoewel de supermachten van destijds niet op confrontatiekoers met elkaar liggen en voor zover zij elkaar hun tanden al laten zien dat niet gepaard gaat met het uiten van nucleaire dreigementen, zijn de processen van verticale en horizontale proliferatie onverminderd doorgegaan en verdienen zijn onze aandacht.³ Elders in deze bundel wordt het zoeklicht op met name de horizontale (non)-proliferatie gericht, de verspreiding van kernwapens onder staten en mogelijke niet-statelijke bezitters, zodat dit hoofdstuk zich vooral zal richten op hun (voort-)bestaan zelf en de dilemma's die zich daarbij manifesteren.

* Prof.dr. K Colijn is verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' in Den Haag.

In een moment van stilstaan bij de Hiroshima/Nagasaki-bommen, signaleert Gideon Rachman, commentator van de *Financial Times*, na de relatieve winterslaap van het kernwapen nu wel degelijk een "nieuwe atoomparanoia".⁴ De titel van zijn essay – 'Good News, you are unlikely to be nuked any time soon' – beoogt daarentegen geruststelling. Rachmans stelling is dat elke paranoia, dus ook deze, berust op overdrijving en inbeelding. De nieuwe atoomparanoia stoelt op drie gedachten, aldus Rachman:

- de techniek om nieuwe kernwapens te maken wordt steeds gemakkelijker te beheersen, zodat horizontale proliferatie onvermijdelijk is;
- een aantal van de nieuwe kernmachten zal vermoedelijk gevaarlijk instabiel zijn;
- de nachtmerrie dat terroristen kernwapens in handen zullen krijgen.

De conclusie van Rachman is inderdaad geruststellend, namelijk dat we nog altijd ver verwijderd van de Apocalyps zijn. Zó ver, besluit hij zijn analyse, dat hij de dag niet zal meemaken om toe te geven dat hij ongelijk had.

Die analyse komt neer op de volgende overwegingen. Er zijn nog altijd slechts negen kernwapenstaten, in weerwil van prognoses van bijna vijftig jaar geleden dat het er gemakkelijk twee keer zoveel zouden kunnen zijn. Leve het Non-Proliferatieverdrag dus, dat een remmende werking heeft gehad. De techniek om een kernwapen te verwerven is blijkbaar hardnekkig ingewikkeld en staat geen snelle verbreiding toe, zelfs de technologie uit de jaren veertig voor het maken van rudimentaire wapens is veel staten nu nog te machtig. Naast Noord-Korea, dat in oktober 2006 een vermoedelijk halfwerkend kernwapen tot ontplofing bracht, wordt in weerwil van getemperde Amerikaanse prognoses op de valreep van 2007 de ontwikkeling van een Iraans kernwapen gevreesd. Het Internationaal Atoomagentschap (met name directeur ElBaradei) zegt daar vooralsnog geen aanwijzingen voor te hebben, maar zelfs in het geval dát behoeft er geen reden tot paniek te zijn. Rachman sluit hier aan bij enkele deskundigen die menen dat er wellicht wel met een Iraans kernwapen te leven valt, sterker nog, dat de afschrikkingswaarde van het monster te weinig op waarde wordt geschat en oorlogen wel eens minder waarschijnlijk zouden kunnen worden. Hier beroept hij zich op het voorbeeld van de Kargil-crisis tussen Pakistan en India uit 1999, waarover de algemene opvatting lijkt te zijn "dat het conflict korter en minder gewelddadig is geweest dankzij de wederzijdse behoedzaamheid van twee kernmachten". Maar dat hoeft niet voor Iran te gelden, geeft Rachman toe, zich daarvoor weer beroepend op de vrees van islamologen als Bernard Lewis dat de Iraanse leiding "in de

ban van een apocalyptische godsdienstfilosofie verkeert en daarom het einde van de wereld misschien zelfs wel zou toejuichen,” een analyse die “door de regering-Bush op het hoogste niveau serieus [lijkt] te worden genomen”. Voor deze sombere toekomstvisie deinst Rachman echter terug door te vermelden dat maar weinig deskundigen geloven dat Iran tot *offensief* gebruik van kernwapens bereid zou zijn en dat daarentegen de *afschrikingsfunctie* van het kernwapen zich gelukkig niet beperkt tot de categorie van koele, berekenbare landen. Met andere woorden: er is reden om te geloven dat ook een nucleair Iran zich behoedzaam en berekenbaar zal gedragen.

Maar er zijn volgens Rachman ook scenario's denkbaar die meer zorgen moeten baren. Een kernmacht zou de bom stiekem aan Al Qaida kunnen geven, teneinde zijn eigen agressieve intenties te verdoezelen. Of zo'n terreurgroep zou de bom zelf kunnen maken. Toch acht hij ook deze scenario's weinig realistisch. In het eerste geval zou zo'n donorstaat “een grote kans lopen om ontdekt te worden en om, als onvermijdelijk gevolg, van de kaart geveegd te worden”. Daarnaast duurt het al weer bijna twintig jaar sinds de onheilspellende predicties over atoomlekage uit de voormalige, slecht bewaakte Sovjetarsenalen de wereld opschrikten. Daar bleef het bij, gelukkig werden ze niet bewaarheid. In het tweede geval zou het misschien nog denkbaar zijn dat terroristen een hoeveelheid splijtstof in handen krijgen, maar de kans dat zij daarmee ook een bom zouden maken moet heel laag worden aangeslagen.

Diefstal, boerderijbommen en nucleair terrorisme

De bom in handen van de stadsterrorist: een kwestie van tijd, werpen pessimisten zoals Graham Allison tegen, en men moet toegeven dat de discussie over dit scenario in 2007 minder eenduidig is geweest dan het rotsvaste, maar wat schamele geloof van Rachman: “Ik geloof niet dat het zover zal komen”.

In een vrij geruchtmakende publicatie in *Foreign Policy* kwamen eind 2006 Peter Zimmermann en Jeffrey Lewis tot de conclusie dat het wél zover kan komen, en helaas in korter tijdsbestek dan wij zouden wensen.⁵ Naar hun inschatting zou een team van twintig gepassioneerde wetenschappers, een jaar lang opgesloten op een *Terror Farm*, een ruwe *gun-type* atoombom binnen een jaar kunnen fabriceren.

Boer zoekt Bom

Zet een paar wetenschappers in een 'Terror Farm' en geef ze een jaar om een atoombom te maken.⁶ Niet geheel uit de lucht gegrepen: in het winternummer van *Foreign Policy* beschrijven twee wetenschappers hoe een team van negentien personen, een jaar lang opgesloten op een Terreurboerderij, erin zouden kunnen slagen om voor minder dan tien miljoen dollar een eenvoudige atoombom in elkaar te knutselen.

Waarom negentien? Dat was het aantal kapers dat in 2001 de aanslagen op de Twin Towers en het Pentagon pleegde.

Gegeven het feit dat Al Qaida niet vies is van atoomwapens – een 'religieuze plicht' volgens Bin Laden – houdt de nachtmerrie van een nucleair nine-eleven de Amerikanen onverminderd bezig. In een cynische berekening stellen de auteurs, Peter Zimmerman en Jeffrey Lewis, dat de negentien kapers meer 'waar voor hun geld' hadden kunnen krijgen als ze de aanslagen met een kernwapen hadden gepleegd. De drieduizend slachtoffers van '9/11' kostten 170 dollar per slachtoffer. Ervan uitgaande dat terroristen zoveel mogelijk slachtoffers tegen zo laag mogelijke kosten willen maken, rekenen Zimmerman en Lewis voor dat Al Qaida wel voor de atoombom moet kiezen als die beschikbaar zou zijn – voor die tien miljoen dollar kan Al Qaida in Manhattan wel honderdduizend slachtoffers maken: 'Het zou een koopje zijn,' schrijven ze, 'honderd dollar per moord.'

Zimmerman en Lewis zijn geen sensatieschrijvers. De eerste is hoogleraar wetenschap en veiligheid aan het King's College in Londen, de tweede is directeur van het Managing the Atom Project van de Kennedy School van Harvard University. Zij beschrijven hoe een ploegje Willy Wortels uit de bètahoek (o.a. fysici, metallurgen, laboranten, computer-ontwerpers, elektrotechnici) op een afgelegen Terreurboerderij er binnen een jaar in kan slagen om een ouderwets type atoombom te maken. Dat wil zeggen een guntype-atoombom, voor te stellen als een kanonsloop van waaruit een 'kogel' van hoogverrijkt uranium in een ander stuk uranium wordt geschoten, waardoor de kritische massa en energie ontstaan die voor een kernexplosie zorgen. Recept-Little Boy, uitvoering-Hiroshima, gemakkelijk te vinden op internet. Wat zijn de problemen die het team zoal moet overwinnen? Ach, het valt wel mee. De uraniumkogel moet in de goede vorm worden gegoten, op de tweede-handmarkt moet een geschikte kanonsloop worden gescoord die een beetje bewerkt moet worden, en een elektrotechnicus moet er wel even op letten dat hij een ontsteking maakt die precies op tijd werkt, anders mislukt de explosie op zijn 'Noord-Koreaans'. Het moeilijkst en duurst is eigenlijk nog om aan twaalf kilo verrijkt uranium, door de auteurs de heilige graal genoemd, te komen, maar geld doet wonderen op de zwarte markt.

Een klein-Los Alamos waar de Terror Farm ongemerkt aan het werk kan, is in het verre westen van Amerika niet moeilijk te vinden. En het stuk grond hoeft lang niet zo groot te zijn als de ranch die de Japanse sekte Aum Shinrikyo in Australië aankocht om er in stilte aan zijn zenuwgasaanval op de metro van Tokio te werken. Bij Rent-a-Car kun je, ten slotte, voor drieduizend dollar wel een vrachtwagen huren om de bom van Wyoming naar New York te rijden.

Het was te verwachten dat Zimmerman en Lewis ook kritiek hebben geoogst met hun artikel. Ze geven zelf toe dat Osama bin Laden zijn eigen Robert Oppenheimer, het genie achter de eerste Amerikaanse bom, vermoedelijk nog niet heeft. Dát Manhattan-project, van Oppenheimer dus, telde drieduizend specialisten, zodat het groepje van negentien van Zimmerman en Lewis als wel héél optimistisch wordt ingeschat. Over een aantal technische problemen die gelukkig niet zomaar op het internet te vinden zijn, doen zij volgens critici ook te luchtig. Kan wel zijn, vinden de schrijvers, maar het is gemakkelijker om zo'n bom te maken dan een biologisch of chemisch wapen. 'Geen false comfort,' is hun boodschap.

Misschien is Rachman te optimistisch. Ook over het diefstalscenario zijn de meningen trouwens genuanceerder dan zijn geruststellende woorden. Het zesde jaarrapport van het Nuclear Threat Initiative – *Securing the Bomb 2007* – erkent dat veel Russische lekken inmiddels zijn gedicht, wat op zichzelf de afgelopen tien jaar de kans op nucleair terrorisme behoorlijk heeft verkleind. Maar “er blijft een zeer reëel gevaar dat terroristen een atoombom of het materiaal om er een te maken zouden kunnen verwerven en een Amerikaanse stad in een modern Hiroshima zouden kunnen veranderen,” meent Matthew Bunn, een van de auteurs en “de diefstal van de essentiële ingrediënten van nucleaire wapens blijft een zeer reëel globaal gevaar”.⁷ Bunn herinnert eraan dat de Republikeinse en Democratische presidentskandidaten in de campagne van 2004 het nucleaire terrorisme als de dringendste veiligheidskwestie betitelden. Er is weliswaar veel positiefs gebeurd, maar het spreekwoordelijke glas kan voor hetzelfde geld ook als half leeg worden beschouwd. Wereldwijd draaien nog immer meer dan 140 onderzoeksreactoren op hoog verrijkt uranium (HEU), vele daarvan zijn slechts licht bewaakt. Sommige reactoren, waar de reactorbrandstof betrekkelijk eenvoudig kan worden omgezet in bommateriaal, worden zelfs bewaakt door “niet meer dan een nachtwaker en een hek met een ketting.”⁸ Driekwart van de HEU-reactoren op de wereld wacht nog op conversie van hoog- naar laagverrijkt uranium als brandstof. Het rapport stelt dat ongeveer de helft van de omstreden Russische opslagplaatsen voor kernwapens veilig is, maar dat de beoogde deadline van 2008 voor volledige beveiliging vermoedelijk twee jaar moet worden opgeschoven. De angst voor nucleaire diefstal concentreert zich meestal op het lot van Russische (en Pakistaanse!) voorraden, maar Mohammed ElBaradei (directeur van het IAEA) kapittelde ook andere landen voor laks gedrag. Hij herinnerde er in september aan dat slechts elf landen de laatste versie van de Internationale Conventie betreffende de Bestrijding van Daden van Nucleair Terrorismen hebben aanvaard, doelend op een amendement dat staten verplicht om krachtiger maatregelen te nemen om radioactief materiaal tegen diefstal te beschermen.⁹ Dat is hard nodig, vindt het IAEA, omdat klimaatopwarming en de groeiende energievraag de belangstelling voor kernenergie weer flink doen groeien – met navenante gevolgen voor de omvang van en opslag van installaties en materiaal dat voor terroristen interessant is.

Wat is nucleair terrorisme?

De Internationale Conventie voor de Bestrijding van Daden van Nucleair Terrorismisme (hierna Nucleair Terrorismisme Conventie, NTC genoemd) werd op 13 april 2005 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties aanvaard en werd op 7 juli 2007 van kracht.¹⁰ De Conventie verplicht staten om het illegale bezit of gebruik van nucleaire wapens of materialen aan te pakken c.q. nationaal strafbaar te stellen. Veel staten hebben nog geen wettelijke instrumenten ontwikkeld om (nucleair) terrorisme strafrechtelijk tegen te gaan. Deze aanpak beantwoordt aan het beleid van de regering-Bush om de bureaucratie van internationale organisaties te vermijden en een gecoördineerde nationale aanpak voorop te stellen. Overtreders (lees: terroristen) moeten worden vervolgd en uitgeleverd. Staten worden opgeroepen om informatie met elkaar uit te wisselen en om elkaar te assisteren bij justitieel onderzoek en uitleveringsprocedures, alsook in crisismanagement en het beschermen van radioactief materiaal. Maar ook hier is nog veel werk te verzetten. Van de officiële nucleaire staten had alleen Rusland afgelopen zomer geratificeerd, van de onofficiële alleen India.

Zelfs de 'UN Chronicle' merkt op dat een definitie van nucleair terrorisme in feite nog altijd niet bestaat. "Terrorist acts have been on the international agenda since the adoption of the Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism by the League of Nations in 1937. The UN condemnation of terrorism has been unequivocally expressed, as the Security Council has reaffirmed on multiple occasions that terrorism in all its forms and manifestations constitutes one of the most serious threats to international peace and security, and that any acts of terrorism are criminal and unjustifiable. Nevertheless, what amounts to such acts has yet to be determined by Member States in the General Assembly".¹¹

Hoe ernstig een geval van nucleaire diefstal ook is, het werkelijke angst-scenario van nucleair terrorisme ligt daarachter en daarover zijn minder scherpe speculaties mogelijk. Dat weerhoudt sommige experts overigens niet van het uiten van kanspercentages. Voormalig minister van Defensie William J. Perry (1994-1997) zegt dat de kans dat een terreurgroep in de komende tien jaar een kernwapen in een Amerikaanse stad tot ontploffing zal brengen vijftig procent bedraagt. Dat zou volgens hem tot honderdduizend dodelijke slachtoffers leiden, honderden miljarden dollars aan schade berokkenen, en in Washington zou zo'n aanslag 'een belangrijk deel van onze regering' uitschakelen.¹² In een getuigenis voor het Congres in juli 2007 achtte Perry een nucleaire terreuraanslag zelfs het grootste gevaar dat de regering-Bush zorgen zou moeten baren. Recente opiniepeilingen tonen aan dat deze vrees door een groot deel van de Amerikaanse bevolking wordt gedeeld.¹³ Een nucleaire terreuraanslag zal volgens Perry bovendien niet plaatsvinden door middel van de lancering van een ballistische raket, reden waarom Perry vraagtekens zet bij de prioriteit die de regering-Bush lijkt te leggen bij de ontwikkeling van een raketschild. Daar houden de Verenigde Staten niet het grootste gevaar mee tegen, betoogde hij. "Het grootste gevaar vandaag is dat een terreurgroep een atombom tot ontploffing brengt in

een van onze steden. Terroristen zouden daarvoor geen ballistische raket gebruiken, maar een vrachtwagen of een vrachtschip".¹⁴ In het verlengde daarvan heeft Perry ook zijn twijfels bij de Amerikaanse interesse voor de ontwikkeling van de RRW, de *reliable replacement warhead* en de nucleaire bunkerkraker die het Amerikaanse atoomarsenaal moeten moderniseren.

Nucleair 9/11?

Een van de spraakmakendste nucleaire pessimisten is ongetwijfeld Graham Allison, hoogleraar bestuurskunde en politieke wetenschappen aan de John F. Kennedy School of Government van Harvard University en auteur van het in 2004 verschenen Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe. De Bulletin of the Atomic Scientists vroeg Allison zijn gedachte in een essay samen te vatten.¹⁵

Allison onderschrijft de conclusie van de 9/11 Commissie dat het voornaamste falen bij de historische terreuraanslag de 'failure of imagination' was. Hij geeft toe dat er geen erkende methode is om de waarschijnlijkheid van het imaginaire te berekenen. Daarvoor moet je dus terugvallen op klassieke detectivevragen als 'wie, wat, waar, wanneer en hoe'. De 9/11 commissie was ervan overtuigd dat Al Qaida al meer dan tien jaar belangstelling heeft voor een kernwapen, gefascineerd is door de gedachte van een Amerikaans Hiroshima, en op de ruwe schetsen van een atoomwapen die in 2001 in Kaboel zijn gevonden.

Een VN-Commissie had aanwijzingen dat niet slechts Al Qaida, maar zeker 130 terreurgroepen in staat waren om een atoombom te maken als ze over hoogverrijkt uranium of plutonium zouden beschikken. Het binnensmokkelen van een hoeveelheid splijtstof in de Verenigde Staten is gemakkelijk en vergelijkt Allison met het opsturen van een pakket drugs of golfclubs, de kans dat de douane daadwerkelijk zo'n pakket onderschept is enkele procenten. Dat de fatale poging dus wordt gewaagd is voor Allison, die hier de verzekeringstopman Buffett aanhaalt, "onvermijdelijk". Maar hij noemt de catastrofe in een adem ook "te voorkomen". Het recept is simpel: zonder splijtstof geen bom, zonder bom geen explosie, en zonder explosie geen nucleair terrorisme. Hij herhaalt de "Doctrine of the three No's" uit zijn boek 'Nuclear Terrorism': no loose nukes, no new nascent nukes, no new nuclear weapon states. Het eerste komt neer op acute beveiliging van alle kernwapens ter wereld. Er is nog nooit goud gestolen uit Fort Knox, wat voor goud geldt moet ook voor atoombommen kunnen gelden. Het tweede komt neer op dichten van het 'lek' in het Non-Proliferatieverdrag, dat landen nog immer toestaat om nieuwe nieuwe verrijkings- en opwerkingscapaciteit te ontwikkelen, op een welgekozen moment het verdrag te verlaten en over te schakelen op een militaire toepassing. Allison lijkt zich neer te leggen bij het gegeven van acht bestaande nucleaire staten, wist nog net niet van de Noord-Koreaanse kernproef van oktober 2006, en noemt dat land dan ook (nog) de grootste uitdaging omdat het een 'would be proliferator' is.

Accidental war

In de tweede helft van 2007 flakkerde een andere oude kwestie op, namelijk rond het schrikbeeld van een per ongeluk uitbrekende oorlog. Na een tijdelijke interesse van inmiddels bejaarde en bijna vergeten Holly-

wood-regisseurs voor het thema, sluimert het debat over de risico's van 'op scherp' staande atoomraketten tegenwoordig alleen nog in zeer specialistische kringen. Wellicht omdat ook hier geldt: het is toch een halve eeuw goed gegaan? Maar een incident met een B-52 die in de nacht van 29 op 30 augustus 2007 tegen alle regels in een lange vlucht met zes nucleaire kruisraketten aan de vleugels over het Noord Amerikaanse continent maakte, bracht het scenario terug op de voorpagina's.¹⁶ De fout bleef een dag onopgemerkt, en een erop volgend onderzoek bracht een vergaande erosie van waakzaamheid en procedurele zorgvuldigheid aan het licht. De verdwaalde kernwapens maakten oude vragen wakker. Hadden de wapens in verkeerde handen kunnen vallen? Hadden ze überhaupt kunnen 'vallen' en voor een ramp kunnen zorgen? Het officiële antwoord was 'neen', maar dat wringt toch enigszins met het feit dat zeventig mensen vanwege grove nalatigheid werden gestraft.

Nu dient natuurlijk onderscheid te worden gemaakt tussen een ongehoorde en ongehoorzame spookvlucht en een per ongeluk uitbrekende kernoorlog. Tussen beide scenario's gaapt een groot 'historisch' gat, maar zij staan niet los van elkaar. Losse procedures en het simpelweg kwijtraken van nucleaire wapens vergroten de kans op het in verkeerde handen vallen, en chantage en/of daadwerkelijk gebruik. Alleen al de gedachte daaraan verhoogt de nervositeit, maar misverstanden en een neiging tot preventieve tegenactie kunnen daarbij tot ongelukkige escalatie en zelfs toevalsoorlogen leiden. Zeker bij op scherp staande (kern-) wapens zouden de gevolgen tragisch en ingrijpend kunnen zijn, dat hoeft geen betoog. De term 'op scherp' kan worden uitgelegd als technisch of procedureel. Een zekere relatie tussen beide is aanwezig; immers als de waarschuwingstijd kort is zal er niet al te veel tijd moeten verstrijken tussen de eventuele beslissing tot inzet en de daadwerkelijke gereedstelling van een wapen, maar anderzijds wordt aangenomen dat geen enkel atoomwapen – dus ook niet de wapens die hangend aan de B-52 zoek waren en in verkeerde handen hadden kunnen vallen – honderd procent gebruiksklaar is of door onbevoegden in een handomdraai gebruiksklaar kan worden gemaakt.

Anders is het met de procedurele op-scherp-stelling. Vanouds vraagt de opperbevelhebber zich af hoe hij een *use them or lose them*-situatie kan ontlopen en een der oplossingen is om een aanstormend gevaar prompt met nucleair tegenvuur te beantwoorden. In het geval van een nucleaire terreuraanslag zal de president zich de tijd gunnen voor een passend antwoord, maar in de tijd van de Koude Oorlog kon worden gevreesd voor een *disarming first strike* door de vijand (Sovjet-Unie) en stond een deel van de Amerikaanse afschrikkingsmacht inderdaad op scherp. Hoe

effectief dat in de techniek van de afschrikking ook moge zijn, de risico's op overhaast en onbedoeld gebruik zijn dan een stuk groter. De alert-status lijkt anno 2007 nog altijd van toepassing te zijn. Begin oktober zorgde de Amerikaanse VN-ambassadeur bij de Ontwapeningsconferentie in Genève, Christina Rocca, voor opwinding door de officiële verzekering dat Amerikaanse atoomwapens "are not and have never been on hair-trigger alert". Onzin, volgens Hans Kristensen, directeur nucleaire zaken van de Federation of American Scientists. "Er zijn (nucleaire) strijdkrachten *on alert*, en of ze nu '*on hair-trigger-alert*' staan of op '*launch on warning*', ze zijn in staat om binnen enkele minuten te worden gelanceerd."¹⁶ De laatste visie blijkt gesteund door oud-minister van Defensie Perry, die maanden voor het uitbreken van de twist waarschuwde tegen het "inherente gevaar" van de *launch-on-warning*-status van zowel Amerikaanse als Russische kernwapens. Perry vindt het gevaar zelfs nog groter dan in de tijd van de Koude Oorlog omdat het Russische waarschuwingssysteem sindsdien is verslechterd.¹⁸

(On-)veilige kernwapens in falende staten

In vroeger tijden leek het in 'verkeerde' handen vallen van kernwapens altijd een tamelijk theoretische vraag. Zelfs in politiek minder gewaardeerde landen leken strenge en gedisciplineerde controlemechanismen op dat punt geruststellend te zijn. De crisissituatie in Pakistan in de tweede helft van 2007 wierp echter steeds vaker de vraag op hoe 'gevaarlijk' de combinatie falende staat-atoomarsenaal moet worden ingeschat. De aanwezigheid van radicale moslimgroepen, van Al Qaida en Talibanstrijders, berichten over deloyale facties in de geheime dienst ISI en het militaire apparaat, meldingen over nog werkzame restanten van het illegale Khan-netwerk, en *last but not least* de mogelijkheid dat een radicaal regime via een staatsgreep in Islamabad aan het bewind zou kunnen komen, maakten Pakistan tot een gistend vat van speculaties over de veiligheid van het vijftig à honderd wapens tellende atoomarsenaal.

Zware terreuraanslagen door radicalen in het onbeheerste noordwesten (in totaal pleegden terroristen in 2007 54 zelfmoordaanslagen in Pakistan, waarvan 34 op militaire doelen) maar ook op regeringsdoelen en de krachtmeting tussen radicalen en regeringstroepen rond de Rode Moskee en het overlopen van regeringssoldaten naar radicale groepen die zij juist werden geacht te bestrijden, konden in 2007 twijfel voeden aan de vraag of op de ijzeren controle van Pakistaanse militairen over de

atoomvoorraad mocht worden vertrouwd. Zelfs na de moord op Bhutto, toen het land in chaos leek te vervallen, beantwoordden de meeste deskundigen die vraag met 'waarschijnlijk wel'. De autoriteiten insisteren dat de militaire controle overeind is gebleven. Na '9/11' nam Pakistan, vermoedelijk na 'dringend advies' van de Verenigde Staten maatregelen om de wapens onder eenduidig politiek commando te brengen. In feite beslist sinds 2000 een tienkoppige Nationale Bevelsautoriteit (NCA) over de wapens. In dit orgaan heeft president Musharaf het laatste woord. Naar verluidt zijn de wapens drievoudig gescheiden opgeslagen, want conventionele explosieven, splijtinskern en overbrengingsmiddelen liggen op verschillende plaatsen. Niemand weet precies waar, al lijkt de basis Sargodha (waar onder andere aangepaste F-16-vliegtuigen zijn gelegerd) voor de hand te liggen. Te veel spreiding vergroot het gevaar op diefstal, te weinig maakt ook kwetsbaar omdat een succesvolle aanslag of overval dan fataal kan zijn.

In het najaar van 2007 werd bekend wat insiders al wisten, namelijk dat de Verenigde Staten sinds '9/11' Pakistan met raad en daad en veel geld terzijde staan in het kernwapenbeheer. Maar de meest intrigerende opmerking over 'beveiliging' dateert uit de hoorzitting bij de benoeming van Condoleezza Rice, waarin zij in 2005 speculeerde op Amerikaans ingrijpen zodra de kernwapens in verkeerde handen mochten vallen. "We have noted this problem, and we are prepared to deal with it," verzekerde ze de senatoren.¹⁹ Toen de mogelijkheid van Amerikaanse interventie in november 2007 in de *Washington Post* werd herhaald, reageerde Pakistan gebeten: "If there's any threat to our nuclear assets and sovereignty, we have the capacity to defend ourselves [...] Pakistan possesses adequate retaliatory capacity to defend its strategic assets and sovereignty."²⁰ Andere deskundigen achtten dit scenario 'ugly', 'out of reality' en 'remote'. Tegelijk wordt erop gewezen dat de bewakingsmilitairen een zeer pro-westerse, professionele elite vormen en dat alleen een totale ineenstorting van het leger als instituut tot breuklijnen binnen de bewakingseenheden zou kunnen leiden, met alle gevaren van dien. De kans dat Al Qaida en/of Talibanstrijders op meerdere opslagplaatsen tegelijk hun slag zouden kunnen slaan wordt niet hoog aangeslagen.²¹ Weer anderen wijzen liever op het gevaar van sluipende infiltratie van het nucleaire establishment door religieuze fanatici, enerzijds een gevolg van anti-Amerikanisme dat is ontstaan in een periode dat de Verenigde Staten het land aan politieke en economische sancties onderwierpen, anderzijds ook weer bestreden door sinds kort doorgevoerde screeningprogramma's voor atoompersoneel naar Amerikaanse snit.²² In de reeks argumenten die tot pessimisme neigen mag ten slotte niet de

redenering van wederom Graham Allison ontbreken. Als, zo vraagt hij zich af, we ervan uitgaan dat de enige rationale van het Pakistaanse atoommacht is gelegen in het vermogen om India een vergeldingsklap te kunnen uitdelen, dan kan het niet waar zijn dat de veiligheid van de Pakistaanse wapens is gewaarborgd door de unieke bevoegdheid en capaciteit van president Musharaf om ze te bedienen. Zou dat zo zijn, dan is een succesvolle fatale aanslag op hem – hij overleefde er ternauwernood al een paar – ook dodelijk voor de Pakistaanse defensie omdat het land zijn afschrikingsvermogen kwijt zou zijn. Daaruit moet wel volgen dat meerdere personen tot het afvuren van Pakistaanse kernwapens in staat zijn, waarmee gezien de turbulente politiek in het land het inherente risico van ongewenst bezit en inzet nooit denkbeeldig zijn.²³

Besluit

Dit essay begon met de verschuiving van de wijzers van de *Doomsday Clock*, een van de eerste daden van het nucleaire 2007. Het eind van 2007 bracht de onvermijdelijke terugblikken. Het jaar werd in een van de gezaghebbendste van hen, die van Joseph Cirincione van het Center for American Progress, een “roller coaster year for nuclear issues” genoemd. In de beperkte ruimte van deze bijdrage – en met weglating van de voornaamste nonproliferatiekwesties die in een ander hoofdstuk aan de orde komen – volgen we deze *roller coaster* tot besluit en kijken we naar de in de ogen van Cirincione Top 5 nucleaire kwesties van het afgelopen jaar.²⁴

5. Op de vijfde plaats zet staat het bizarre incident van de B-52-vlucht met kernwapens boven nachtelijk Amerika, hierboven reeds beschreven. Slecht nieuws.

4. Op de vierde plaats het gelukkige nieuws uit Pyongyang, waar in februari als bij toverslag de nucleaire lente leek uit te breken. Het land dat een jaar geleden de hakken in het zand zette en een kernproef had genomen, bleek bereid om de nucleaire installaties te ontmantelen en inzicht te geven in het geheel van zijn programma's in ruil voor uitzicht op vrede en economische hulp – vooral brandstof. Makkelijk zal het stap-voor-stapproces niet gaan, maar de ontwikkeling was een jaar geleden ondenkbaar. Goed nieuws.

3. Op de derde plaats staat de kwestie-Iran. Ook hier leverde 2007 een

verrassing van de eerste orde, namelijk de Amerikaanse schatting van de *National Intelligence Estimate* dat Iran in 2003 wel eens gestopt zou kunnen zijn met de ontwikkeling van een atoomwapen. Dit tegen de achtergrond dat Iran bleef weigeren om te voldoen aan de eis van de Verenigde Naties om het gewraakte uraniumverrijkingsproces te staken. De kou is niet uit de lucht. Onbeslist.

2. Op de tweede plaats staat de kwestie-Pakistan, ook hiervoor behandeld. In de ogen van Cirincione is het bitter om eraan te moeten herinneren dat de Bush-doctrine, die *regime change* belooft aan schurkenlanden die zich massavernietigingswapens vergrijpen, wel voor Iran, Noord-Korea en Irak opgingen, maar niet voor bondgenoot Pakistan. In dit land heeft bovendien uitgerekend Osama Bin Laden waarschijnlijk nog de grootste kans op de onzalige beschikking over de bom. Slecht nieuws.

1. En op nummer één zet Cirincione het initiatief van vier Koude Oorlogsveteranen waarmee het jaar 2007 begon: het ingezonden stuk van de heren Shultz, Kissinger, Perry en Nunn in de *Wall Street Journal* van 4 januari dat een eind moet maken aan niet slechts de kernwapens in schurkenlanden, maar in *alle* landen, om te beginnen de Verenigde Staten en Rusland.²⁵ Goed nieuws, op papier.

Wie aan de hand van deze lijst een oordeel wil vellen over 2007, kan tot de merkwaardige en misschien arbitraire conclusie komen dat 2007 een matig nucleair jaar was. Twee berichten goed, twee slecht, en een onbeslist.

Noten

1. The Bulletin Online (*www.the-bulletin.org*).
2. AFP, 17 January 2007 (K. Haddon: Nuclear threats push world towards doomsday) (*www.spacewar.com*).
3. Colijn, K. (2005), Het kernwapen, *De Gids*, juli/augustus, pp. 652-670.
4. *Financial Times*, 24 July 2007 (G. Rachman: Good News: you are unlikely to be nuked any time soon), vertaald in *NRC Handelsblad*, 3 augustus 2007 (Een nucleaire apocalyps: het goede nieuws).
5. Zimmerman, P.D. & J.G. Lewis (2006), The bomb in the backyard, *Foreign Policy*, 157, pp. 32-40.
6. Bewerking van: Colijn, K. (2006), Boer zoekt bom, *Vrij Nederland*, 9 december (ook op: *www.vn.nl*).

7. *Global Security Newswire*, 27 September 2007 (J. Fox: Nuclear terror remains global threat, Harvard study reports) (www.nti.org). Het volledige rapport: Bunn, M. et al. (2007), *Securing the Bomb 2007*, is te vinden op: www.nti.org/securingthebomb.
8. *Ibid.*, p. vi.
9. *UN News Centre*, 17 September 2007 (More action needed to curb threat of nuclear terrorism, UN watchdog warns) (www.un.org).
10. De tekst van de Conventie is te vinden op: untreaty.un.org.
11. *UN Chronicle Online Edition*, 24 July 2007 (I. Kirova: Nuclear Terrorism Convention enters into Force), op: www.un.org.
12. *Defense News*, 3 August 2007 (W. Matthews: Nuclear terrorism bigger than threat than missiles: ex-US Defense chief) (op: www.defensenews.com).
13. Survey reveals nuclear terrorism is America's top fear, Press release, January 2, 2008, Saga Foundation (www.sagafoundation.org). Van de door The Saga Foundation ondervraagden vreest 49 procent "al Qaeda acquiring a nuclear bomb more than they fear states that already have the bomb, including potential rogue nations with nuclear ambitions such as North Korea and Iran. The survey found that nearly three out of every five Americans are convinced al Qaeda will acquire a nuclear weapon in the next decade. If that is the case, 73 percent say that al Qaeda terrorist cells would target its stated enemy, the United States of America."
14. *RIA Novosti*, 19 July 2007 (Current nuclear threat worse than during Cold War); verslag van de hoorzitting van William J. Perry voor het US Congress, House Armed Services Committee, subcommittee on Strategic Forces, 18 July 2007; en *Defense News*, 3 August 2007. Hoe een 'vijftig procentkants' methodologisch en in werkelijkheid overigens moet worden uitgelegd, maakt Perry niet duidelijk.
15. Allison, G. (2006), Nuclear 9/11: The ongoing failure of imagination?, *The Bulletin of the Atomic Scientists*, 62, 5, September/October, pp. 36-42.
16. *BBC World Service*, 5 September 2007 (US B-52 in nuclear cargo blunder), op: news.bbc.co.uk.
17. *Washington Post*, 1 November 2007 (C. Lynch: US official is faulted for nuclear weapons claim, experts call 'hair trigger' denial misleading, say much of arsenal is capable of launch in minutes) (washingtonpost.com).
18. Hoorzitting Perry (2007).
19. Zie: Kerr, P. & M.B. Nikitin (2007), *Pakistan's Nuclear Weapons: Proliferation and Security Issues*, CRS Report for Congress, Updated 14 November 2007, pp. 6-7.
20. *AFP*, 12 November 2007 (Pakistan warns against nuclear weapons grab), op: www.spacewar.com.
21. *AFP*, 13 November 2007 (US has no good option in a Pakistan nuclear 'nightmare'), op: www.spacewar.com.
22. *Wall Street Journal*, 29 November 2007 (P. Wonacott: Inside Pakistan's drive to guard its A-bombs), op: online.wsj.com.

23. *Newsweek*, 28 December 2007 (G. Allison: What about the nukes? Despite its claims, Pakistan's nuclear weapons are vulnerable), op: www.newsweek.com.
24. *Center for American Progress*, 28 December 2007 (J. Cirincione & A. Bell: Top Five Nuclear Issues of 2007), op: www.americanprogress.com. Cirincione en Bell laten hierbij nog vier kwesties expliciet buiten de boot vallen: (1) de lopende onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en India over een bijzondere nucleaire overeenkomst met India die mogelijk in strijd met de geest van het Non-Proliferatieverdrag zou zijn, maar wel een erkenning van de strategische realiteit van India als kernmacht zou inhouden; (2) het gevecht tussen Bush en het Congres over het beschikbaar

stellen van geld voor modernisering van kernwapens, in welk kader Bush op de valreep van 2007 ook versnelde afbouw van de Amerikaanse atoomvoorraad beloofde tot plusminus vijfduizend stuks; (3) het gedoe over de bouw van een raketschild in Europa tegen vermeende Iraanse atoomraketten, dat op Russische weerstand stuit; en (4) de geheimzinnige raid van de Israëliëse luchtmacht op een Syrisch doelwit –volgens sommigen een boodschap aan Iran, volgens anderen een met Noord-Koreaanse hulp gebouwde kernreactor – op 6 september 2007.

25. *Wall Street Journal*, 4 January 2007 (Kissinger, Shultz, Perry and Nunn call for a world free of nuclear weapons), op: online.wsj.com.